

В. Кравченко.

☞ Ч А Д. ☞

(ПСИХОЛОГІЧНЕ ОПОВІДАННЯ).

Присвята Виталю Боровикови.

I.

Пані Маряна сидить у себе при столі, її чоловік — капітан Микола Туркевич уже в-дев'яте ідне й теж до неї говорить :

— Розшолопай — кожна жива істота потребує собі ласки, та не кожне вміє приголубити... Більше таких людей, що хочуть, щоб тільки їх самих слухати, і мало тих, що вміють вислухувати других... Галинка до тебе горнеться, а ти її одпихаєш від себе — мене дорікаєш тим, що ніби то я в неї закоханий; коли-ж і ти любиш її не менш за мене...

— Не можна не полюбити того, хто щиро страждає, чия душа сама тебе благає, щоб ти її приголубив...

— Ти скажеш, що в Галинки є мати, то хай і голубить її... Та-ж ця мати інших дітей має, про Галинку їй зовсім байдуже...

Пані Маряна похнюпилась.

— Бач, на мене нападаєш за неї, а сама зажурила ся.

— Бо таки мені її шкода, — озвалась господиня, зводячи свої добрі, сірі очі на чоловіка, — і це тим, — казала вона далі, — що Галинка ні батькових, ні материних пестоців не знала.

Галинка, про яку зараз велась розмова межі подружжям Туркевичів, була дочкою справника. Як дочці був один рік, справник через свою жінку, велику джигу, заплутавсь у казньонних

грошах. Потім про нього казали: „він пішов Владимирський шлях тонтать“.

Жінка не пішла за чоловіком, а через пів року, як вона почувала про його смерть, сама віддала ся за цукровара; про Галю забулась.

Змалку ця дитина росла на селі у свого дядька, батькового брата, невеличкого діди́ча, що бездітний жив офіцером в одставці, а до того був ротні́м Миколи Туркевича.

Малій було десять літ, як її віддали до гімназії.

Хутко дядько вмер, а на ті невеличкі гроші, які по ньому лишились, Галинка жила у пенсіоні і все-ж таки вчилась у гімназії, котра була у тому-ж місті, де жили й Туркевичі.

Перед кожним сьвятом панночка приходила до цієї родини, почувала у них, була за свою.

Тепер уже три роки минуло, як Галинка скінчила гімназію, там же учителює і мешкає у тому-ж пенсіоні.

— Як жінко не кажи, а все вона одна, — перебив Микола дружину.

— Ні, серце, у Галинки вже є своя мрія, про це-ж вона мені сама призналась... Це діло буцім тягнеть ся з того часу, як Галя в перше з роду їхала з села до гімназії, і тоді-ж разом із нею з дому поїхав їхній сусід, гімназіаст, що йому тоді було може літ з п'ятнадцять, а тепер уже він ніби то університета скінчив і якого, правда, ми з тобою ніколи не бачили...

— Що не кажи, — сказав Микола, — а очевидяче, про що тут іде річ, наша панна нареченого не має, а затим догадай ся, що я надумав.

— Ти хотів би обкрутити її з своїм братом Петром?

— А хоч би й так. Він добру посаду має, а в неї на посаг тисяч із п'ять рублів.

— Куди лізеш, яка з них пара? Вона висока, а він проти неї мідний збанок... Йому трицять п'ять літ, а їй двадцять.

— Краса потрібна тільки до шлюбу, у суміжному-ж життю вона не постерігаєть ся. Галинці про це я теж уже не раз закидав. А літа... п'ятнадцять літ не велика ріжниця...

— Ти завжди всунеш свого носа там де не треба! — розгнівалась жінка.

— Вона була доручена мені ще її батьком... Мені шкода дивитись на всі ті муки, які доводить ся їй терпіти у тому проти-

внім пенсіонї. За тим як не гризись, а Петра оженю з нею і тебе не питати-му, — гостро закінчив чоловік.

На цей раз розмова межи подружжям скінчилась.

II.

Мясиці. Вечір. Лямпа блискуче горить над столом у ідальні Турковичів.

Микола уткнув свого носа в книжку. Маряна з різноколірних паперів клеє дітям машкару. За кожную виліплєну нову личину маденята деруть ся, вона завжди попадає до рук найсильнішого блазня девятилітнього Ясика, а найменча Софійка з того плаче.

Вусатий, сутулий, з товстими короткими ніжками, Петро, господарів брат, що приїхав сюди на день поправникувати, у задумі блукає по хатах. А ось він чогось напружено прислухавсь до сінешнього шелесту.

— Обкручу!... — радісно скрикнув Микола, одвівши погляд з книжки на брата.

— Щирого братуху маю... — задоволено моргнув до нього Петро.

А ось і Галинка з'явилась.

До цього вона вже разів кілька здибалась із Петром.

— Серце, Галинко, — кричить господар, закриваючи собою брата, — він за вами страждає!...

— Хто?... — здивувалась панночка.

— А ось!... — і Микола одступивсь у бік.

Побачивши перед собою Петра, панночка не відаючи що йому сказати, похоплюючись повиталась із ним і разом наважилась іти до господининого гурту.

Ось у Петра, який досі ціле своє життя умів тільки провадити розмову з міщаночками, бо й сам походив із міщан і був неук, прилип язик, бо він ще не знав, що можна балакати з панночками; а господар усе це хоч і бачив, про те в серцю його було дуже радісно, він почував те, що йому тут треба ще щось веселого сказати цій громаді і от він скрикнув:

— Чекайте, Галинко!...

Та підождала.

— Голубко, не огудьте нас за те, що ви закохались у мого брата; у нього весь рід жіноцький закохуєть ся!...

Петро засоромивсь і зараз він, у порівнянні з цією струмчастою панночкою, здавав ся цілком скарлюченим, одежа не приставала до його тіла, а коротенька шия подалась уперед і кришку на бік схилилась, немов би засоромлений индик, що спасував у бійці з своїм супротивником.

Щоб як небудь улаштувати справу, господарь, давши Галинці повитатись із дружиною, моргнув цій. Господиня вийшла до кухні; сам же Микола пішов до кабінету.

Діти бавлять ся в їдальні.

Петро з Галинкою од разу лишились у горниці самі.

Панна острашливо зирнула на свого сусіда, не знаючи, щоб тут сказати цьому добродієви.

Петро прокашлявся.

Насовлені обоє мовчать!

— Ну, штука... — бовтнув Петро.

Галинка вчуває, що це вже так її сватають, очима пасе сусіда, а разом же її мізок свердлить таке питання: чи мов ці два слова, які зараз сказав її сучасний балакач, могли-б замерзнути у повітрі, летючи з рота на землю...

— Коли-б не артільщик на двірці, то певне вкусив би скажений собака, — говорить Петро далі.

— Адже це трудно, щоб людська мова могла замерзнути... Це декаденство... — думає панна, зірвалась і побігла з хати.

— А що, як? — радо питає Микола брата, заставши того самого.

— Мені свати не потрібні, сам одружусь! — зарозуміло мотнувши головою каже той.

Ждаючи яко мога хутчій скінчити справу, господар лишив Петра, викликає до себе дружину і похалцем питає в неї:

— А що, серденько, спиталась, яке на неї вражіння зробив Петро?...

— Відчепись!...

— Та ні бо, голубко, що вона сказала?

— Каже, що як би Микола Павлович не казав на нього, що в нього весь жіноцький рід захохуєть ся, то може-б і не був противний.

— Кажи, що далі?

— Хай по, каже, я ще кришку подумаю про нього, то скажу вам, чи він мені до вподоби, чи ні...

— Маряно, так хутко!... — зрадів Микола і зненацька мов обценьками обома руками зчавив жінчину голову.

З болю жінка визьвірилась на чоловіка, силоміць вирвалась із його рук і втекла.

III.

На цей раз балачка про Петрове сватання на цьому й скінчилась, того-ж дня в ночі він поїхав до своєї служби.

Про те за тиждень по мясниці, як з'явилась Галинка до Туркевичів, Маряна під'юджена чоловіком, сказала :

— А вгадайте, хто вам шле свій уклін?

— Невже Петро?... — нервово здригнулась панночка.

— І як це так ви од разу вгадали?... Чи часом він тоді не присватався до вас?

— Хоч і не сватався, а почуваю, що може посвататись...

— А що ви думаєте на сей кошт?

— Та це я йшла до вас, і разом же не йшлося, бо вчувалося, що ви про це забалакаєте... і я вмісне наворачтала свій мізок на те, щоб думати про пана Петра саме гарне... Справді, чомусь увесь цей час він не йшов мені з голови; тільки я боюся мами, щоб вона часом не сказала мені, як це часом вона вміє: йди, кажь, хоч за сторожа... Хоч у мене й не стало-б сили порушити її волю, але я послухаю вас: що ви мені порадите, те й зроблю.

— Та він чоловік гарний, хліба на вас заробить... За вроду самі дивіть ся... Він пише, що ви йому здорово впали в око, — запевняє Маряна.

— Як порадите, так і послухаюся.

— Та вам би варто було ще трохи більш познайомитись.

— Ну, то вже пишеть до нього...

Микола, почувши таку від Маряни звістку, мало не здурів із радощів і зараз написав такий лист Петрови :

„Брате, згадай свою печатку, на якій, пам'ятаєш, вирізаний моряк, що з якорем у руках стоїть на кормі... Свій човен він не в силах зачепити за того пенька, що он маячить із берегу, бо хвиля велика на морі бушує!... Під хвилиною-ж на нечати підпис свідчить: „Таке життя моє!...“ Голубе, ця алегорія є справжнє твоє життя і без мене ти не пристанеш до берега зроду... У двох із Марянкою ми вже майже висватали тобі Галинку; як же ти при-

їдеш до нас на Різдвяні свята і ще раз побачиш ся з нею — вона буде твоя...

Твій щирий братуха Микола тебе стискає“.

Врешті на тому-ж листі маячила приписка, зроблена другою рукою :

„Від мене вам низькій уклін... Догадайтесь — від кого?“

Цей аркуш полетів!

— Ні, ти розбери, як ловко я зумів розібрати людську душу!... — вихвально, може в-дев'яте підбіг Микола до дружини, почувавши, як то справді в нього доладно йде це сватання.

По листі, у протязі кількох місяців у Туркевичів тільки й розмови у здибанню з Галинкою, що про приїзд її нареченого.

А сама Галинка з початку піби й соромилась говорити прилюдно про своє женихання, далі-ж нічого: „Так, каже, привичаїлась думати про нього, що вже й не страшно мені... Але, додає вона, не люблю я мушин, що дивлять ся на мене своїми зажерливими очима“...

„Дивно во мною робить ся — сватав мене секретар із поліції, він дуже гарний був... Ні за що за такого не пішла б... Умисне в своєю подругою його обкрутила.

„Звичайпо, зараз уже він не такий для мене противний, як був перше, навпаки, тепер він мені здаєть ся милим, бо зараз він так далеко від мене, а тоді, як бувало намалюю собі ту картину, як це мов я стану з ним до шлюбу, то чомусь аж моторошно ставало!... Усе мені ввиджали ся його котячі очи, що так заздрісно задивились на сало!...

„А як це, справді, ловко, — ніби роздумуючи, каже Галинка далі, — жадної огиди не спочуваю до Петра, неодмінно піду за нього...

„Коли-ж і те опять, яка це дурниця — zostавляють нас разом у одному покою, а далі вже відомо — посватаєть ся...

„Однаково скрізь... Неприємно!“

І Галя нервово здригнулась, наче по за її розпареною спиною зненацька духнуло морозом...

IV.

Свят вечір. Петро приїхав у цей день ранком, Галинка-ж, щоб не виходило того, що вона сама бігає за парубком, прийшла ще в вечера і ночувала у Туркевичів.

Південь. Пані Маріяна порається з кутюю; діти, щоб не набридати матері у її праці, пішли до господареві сестри, старої панни Ярини, що жила собі окремо від брата.

Микола Туркевич сидить у своєму кабінеті і погляд його що хвилини одривається з книжки на двір, де сонце блискуче, бавлячись мільйонами діамантів по сніжинках на дерев'яних вітах, вабить людей з хати на свіже міцне повітря.

— А хто-ж найбільше зробив користі нашому селянинові?!
— кричить Галинка у їдальні.

— Гоголь!... — перекикує її Петро.

— Не вгадали...

— Хиба Кропивницький?!...

— Помилулись... Шевченко!...

— А от мені більше Золя до вподоби!...

— А мені — Мопасан!...

Межі кабінетом та їдальнею велика горниця. Господар устає і зачинає двері з кабінету до горниці.

Парубок із дівчиною постерегли те, що їх наче умисне зачинили, ще дужче перекикують одно другого.

Тоді господар мусів зачинити і двері з їдальні до горниці.

В їдальні зовсім галас іде...

— Читати мішаєте! — не втерпів Микола.

Галинка зненацька зірвалась із місця, побігла до кухні і там щось дуже, дуже цікаве пошентала господині на вушко.

З кухні панночка раптом опинилась у кабінеті, там обхопила Миколу руками за ший, цілуючи його, лепече:

— Голубчику, ви такий милий, симпатичний, я вас страшенно люблю!...

А ось уже панночка кричить зі спальні:

— Миколаю Павловичу, пане Миколо!...

Цей полетів.

У спальні Галинка сиділа насовленою.

— Що з вами?

— Ви чомусь гнівні на мене?... Ви зовсім глянули на мене в кабінеті... Я вам набридла... До дому піду — мені плакати хочеться...

Господар до помочи собі метнувся кликати дружину.

Господиня прибігла, втиша Галинку, а Микола в куточку Петра сповідає:

— Брате, ти посватався?

— Ёгеж, дурня знайшов... Так, бач, хутко — взяв — посва-
тався!... Хай но кришку пожде, а то, я бачу, вона у вас уже за-
надто зарозумілою стала...

V.

Вечер. Місяць, „свідок кохання“, чистий, прозорий, злегка
затемнюючи блиск зірок тихо пливе по світлому небі...

Мороз притискає.

Там, у середині міста ще й досі горить сила вогнів, чуєть
ся одноманітна панська толочкеча, а в пригороді, де міститься
білий domeк Миколи Туркевича, рипить твердий сніг під силою
ноженят, тієї міщанської дівчорі, що під проводом старших розно-
сять вечерю до діда, баби, до старших парадних родичів...

У сусідському дворі глухий гук роздаєть ся, це тамошній
двірник Самійло, агадуючи своє дитинство, макогоном у цямрину
гатить.

Деся далеко за містом пальнуло з рушницї. Це так хреще-
ний нарід стрічає Різдво!

У Туркевичів уже звїли кутю і господина з Петром та Га-
липкою пішли до панни Ярини „з кутюю“.

Микола зостав ся дома і о пів десятої, поклавши дівчору
спати, почув як знадвору щось задзвонило.

Двері розчинив сам господар і тут же перед ним виросла
постать незвичайно високого офіцера, одітого у велике футро; го-
лова цієї людини була замотана в башлик.

— Туркевич дома? — спиталась постать.

— Ось де він!...

І тут же раптом Микола впізнав свого другаку з дитинства,
поручника Грицька Кондуренка.

Микола й Грицько служили в різних полках, один від дру-
гого на кілька сот верст. Дитинство по часті забувалось, а все-ж
що разу здибавшись ці два товариші, навіть не поздоровкають ся
як слід і зараз же ведуть розмову про те, як Грицько, будши си-
ротою, з початку по чужих хатах тиняв ся; став більшим, почи-
льною зробивсь і що дня до півторака — двісті верст мусїв лі-
тати з казюбною почтою і разом же у себе за пазухою тримав
граматику, на перепряжках по стаціях завчав ся з неї, а повер-
нувшись до дому, біг до Миколи, здавав тому свої лекції.

Микола-ж, походячи з заможної міщанської сім'ї, учився в школі.

Обидва разом до війська пішли, а скінчивши юнкерське, розійшлися по різних полках, літ із десять не відаючись один про другого; а тепер одшукавшись, Гриць що року приїздить до Миколи „поїсти куті“.

Розібравши гостя, і по звичайній по здібаннях розмові, господар запропив його до їдальні, частує його кутюю, уваром...

— Невже ти й досі не оженився? — питає Микола Грицька.

— Як бач...

— Попроси мене, хутко обкрутю!... — весело потирає руки Микола.

— Протягом нашого життя у кожного з нас набирається велика сила скорбот і чим ближше до домовини, тим самотнішими стаємо... Не оженився уже, а все-ж, як згадаю свою самотність, то зараз же ввижається мені той „старий парубок“, якого я ще малим бачив намальованим у часописі „Голитва“. Той парубок зігнутий сидів у старому, запалому кріслі... старий халат, заслинена люлька у беззубих яснах. Великий пес склубочився на забрудженому, скуйовдженому ліжку...

— Замолоду у нікому не вірив, а тепер уже й собі не вірю, бо я слабкий, руїна... Єдина пресвітлая точка тільки й лишилася тепер у моєму житті, це те, що я цілий рік із радістю дожидаюся цього свята... Чомусь у вас на моїй душі усяка людська гризня затуманюється... і знаєш, що мене найбільше тягне до вас?

— Може те, що у нас є гарненька панночка?... А зась, спізвився!... — посварився Микола.

— Твоя дружина мені нагадує одну з колишніх моїх милих, наймиліших знайомих.

— То чого-ж ти тоді гавив?...

— Мучилися ми з нею, а не побралися, бо я зовсім слабкий.

— У мене, бач, oprіч сестри Ярини та брата Петра нікого нема в родині, то я оце й виписав сюди Петра, — раптом перебив Микола Грицькове сумування.

— Це того, що ми з тобою його маленького по горах катали?

— Той самий, котрий, щоб ми його більше возили, невгаваючи за це співав нам:

„І хліб пекти
По телята йти,
Коли-б мені, Господи,
Василя знайти...“

— Дома він, бач, без місця блукав, міщанчук тай годі, а тут через нашого полковника я дістав йому урядову посаду помічником бухгалтера у Озеряпському Казначействі... Чини підуть...

— Що не кажи, а міщани міцна сила, — підтримав Грицько.

— А вже-ж, нашому братови яку-б роботу до рук не дати, розстрошимо!...

— Бо ми найкраща сила.

— Одно слово, з міста Білазірря... Візьми ти хоч і Петра; він і не офіцер, про те не менш за нашого здатний до чинів... Але під секретом, сьогодні він посватаєть ся до відомої тобі паночки — Галинки... Досі вони, бач, водились, водились і нічого не виходило, а це вже гаразд усе скінчило ся... Вона вчителькою у гімназії... Сирітка... Гарненька така... От тобі й білазірець!...

— Та-ж певне проти неї Петро зовсім простий?!...

— Мовчи!...

Тут Микола раптом налетів на Грицька і товариші ще раз щиро почоломкались.

VI.

— З ким це ти тут бубонів? — спиталась Маряна у чоловіка, разом із Галинкою та Петром вернувшись у ночі до дому.

— Та з дітьми-ж, — збрехав Микола.

— Лишенько, це-ж наш серцеїд! — скрикнула нані і щиро повиталась із Грицьком.

Тим часом як Петро й Галинка витають ся з Грицьком, Микола мерщій ухопив дружину за руку, біжить у куток з нею і тремтятьче донитуює:

— А що, посватавсь?...

— Ще не спиталась, а думаю, що вже, бо Яринка хоч за це й сварилась зо мною, а я вмисне таки добилаь того, що там самих їх лишила у окремому покою.

— Як це дуже приємно, що він посватавсь на кутю... саме на Богат Вечер... Вони ціле своє життя будуть щасливі!...

— Ти завжди дбаєш про дурниці; уперед далеко забіг!... — розгнівувалась дружина.

Засоромившись чоловік одскочив од жінки, дав їй волю балакати з Грицьком, а сам уже з Петром шепочеться:

— Таки бухнув?!...

— Моя...

— От молодчина!... Зараз уже геть усі ці дурненькі церемонії... Адже й сам я, мало не в перше з роду, убачивши теперішню свою дружину, од разу цмокнув її в лиця... Вона кричить: „Що це значить?“ А я її цмок у друге!... Третього дня посватався!...

— Тай я не з плохих!... — зарозуміло мотнув головою Петро, — раз подобалась мені Німочка-куховарочка...

Тут Петро може в соте хотів розказати братови, як він підлабузнюючись до цієї Німочки, так ловко обмежив діло, що не тільки куховарочку, але й господиню її обдурив, але здержавсь на цей раз, бо й його потягло до Грицька, старого друга, і він теж стискає його, нагадує про „хліб пекти, по телята йти“ і безліч разів щось йому під секретом шепоче.

Гриць бачить — усі раді — і він радий...

Галя-ж, побачивши пристойного офіцера, раптом лишила громаду, побігла десь у другі покої, знайшла там господиню, палко стискає її!...

— Ні, ви не зрозумієте, яка я щаслива тим випадком, що все так до ладу, не по дурнацькому скоїлось, як здавалось!...

І Галинка піймала Марянину руку, раптом цілувала її, і вся зашарена вискочила до гурту!

А Маряна, узрівши Миколу, вже того цілує, приказуючи.

— Ну, хвала Богу, все до ладу скінчилось. Тепер уже я разом з Галинкою поїду до Білозіря, хай дівчина хоч кришку провітрить ся від свого пенсіону. Та скажи Петрови, хай не жере її котячим поглядом, бо вона-ж не любить цього.

Далі тобі, серце, відомо те, що в протязі трьох літ свого учителювання Галинка мешкаючи в місті, жадної вистави не пропустила в театрі... Опріч того, ця ощадна людина льожі не потребує, з неї досить на хорах побувати... Раз мати дала їй сім рублів, то вона аж трицять разів побувала в театрі. Зараз Петро поїде у свої Озеряни, а Галинці хай дасть рублів з п'ятнадцять, хай наживеться своєю дівочкою волею...

— А що-ж каже Яринка? — перебив чоловік дружину.

— Вона каже, що господині з Галинки не буде... Що наші молоді зненавидять одно другого.

— Як нам слухати ту сухорляву стару шкапу, то жадного в нас ладу не буде! — гостро сказав Микола, — вона на весь світ люта того, що сама засиділась!

— Чоловіче, а й справді, хто-ж його вгадає, що з цього може бути, — ровдумує жінка, — а тільки й твоя приятелька, пані Одарка, колись казала мені: „Що ви, каже, знайшли в тій Галинці? Так собі, якась недороблена принцеса...“ Справді, не буде господині з людини, яка цілий свій вік не має собі пристановиска, та що все їй завжди готовеньке було, сама ні до чого рук не прикладає.

— Годі баб слухати; ви-б одна другу ажерли!... — гостро перебив Микола. — Запроси по Галинку, щоб сьогодні у нас зачувала.

VII.

Ранком першого дня Різдвяних свят усі сидять за столом у їдальні, пють чай; тільки господиня в Галинкою ще й досі не з'являють ся ві спальні; у цьому покою панночка сидить у кріслі, закинувши свою розпатлану голову за спинку. Сльози течуть по Галиничиних щоках... Налякана господиня стоїть біля неї, турбується, обіймає, цілує, заспокоює.

— Що ви тут робите? — перебив Микола їхнє сумування.

— Тихо!... Галинка цілісеньку ніч убиваєть ся, плаче...

— Я не плачу, у мене тільки голова болить, бо чомусь не спалось.

— Б-р-р-р... Моторошно!... — усім своїм тілом здригнулась панночка, і раптом вірвавшись із крісла, улаштовує свою голову.

— І на щоб ото я тебе звязував?... — приязно заспокоює господар. — Чи часом не чули ви пісню:

„Чи правда, бабусю, що люди кажуть,
Буцім полюбити треба на віку,
Та не тоді, кажуть, як руки звяжуть?“

— Вона бідна, не щастить їй з нареченими, — підлаштовує господиня, — по мойому, коли Петро їй не до вподоби, то хай краще йому гарбуза вкляє!

— От Грицько то був би їй гарний жених, але він слабкий, — голосно ровдумує господар.

— Справді?!... — крізь слези питає Галинка.

— А так, — запевнив той і разом же кришку злякав ся, бо боїть ся, щоб Грицько не вчув.

— Ну, голубе, — виходячи зі спальні, нишком звернувся Микола до Гриця, — наша молода невгаваючи плаче, каже, шкода матір кидати...

— Як так, то справді шкода дівчини, — згоджується приятель.

Господиня поналивала всім чай; де-хто пів його, а иньшим він у пельку не йде.

Петро сидів собі окремо в кінці столу, насупившись.

Галинка з другого боку, далеко од нареченого; її кришку припухлі від плачу очи, зараз були дуже гарні...

Ясик підійшов до спинки крісла, де сидів Гриць, і пнеть ся, щоб вилізти цьому офіцерови на плечі.

— Чого лізеш? — гримнув батько.

— Я хочу бути висшим за дядька Грицька! — оправдується малий.

— А справді пап Гриць тут найвищий! — ожила Галинка.

— Та ні, — одмовляється той, — Микола вищий за мене.

— А давайте но, порівняємо вас із Миколою Павловичем! — плескаючи мов ляля в долоні схопилась панночка.

Ці дві чоловічі постаті стали попліч.

— Миколо, ти жалкий, жалкий у порівнянню з Грицьком! — робляно засьміяв ся Петро.

Микола мовчки скинув оком на вродливого Аптея-Грицька і перевів свого погляда на пігмея-Петра, і побачив, що його брата туха був далеко жалкішим за нього.

Кожне це постерегло і всі намагались зараз не дивитись на такого непоказного жениха.

— А ну, я чи на багато буду нижчою за пана Гриця? — весело кричить Галинка і тут же стрункою вирівналась поруч із Кондуренком.

Вона була на багато вищою за Петра, а до Грицька підходила дуже ловко.

Жадне нічого не сказало, тільки господарі зглянувшись побачили, що цей маленький Петрів зріст ніколи не пасувати-ме з Галипчиним.

— Гляньте, гляньте, яка гарненька тужурка у пана Гриця! — звертається панночка до господаря.

— Справді тужурка гарна...

— А як ловко влипи до неї блакитні петлички... Я ні в кого не бачила таких ловких петличок!...

— Це форма другого полка... І в мене могли-б такі самі бути, тільки я сам не захотів служити у такому полку, — байдужо одказує Микола.

— А цікаво було-б глянути, як би такий колір ули до вас?

— Добре пристав би...

— А от мені, то зовсім не пристало сьогодні бути у цій блакитній сукні, бо зараз велике свято, а вона притерта...

І нікого не слухаючись, панночка мерщій хотіла бігти до дому, передягатись у кращу сукню, як раптом із надвору щось за-дзвонило.

Галинка притихла.

З'явився кучерявий, верткий підпоручник Гладун, якого в полку всі величали по просту Дизью. Тепер його тільки що призвели на офіцера.

Галинка, убачивши Дизю, шепнула Марянці:

— Я його знаю; це син багатой дідички.

— Коли-ж його мати тримає в посесії одних три десятини землі.

— Та-ж це той самий Дизя, що так ловко мазура танцює!..

А Дизя душею вчуває, що розмова зараз іде тут про нього, за тим здоровкаючись, він щасливо, по дитячому сьміється. На його сіреньких очинях показалися радісні сльозинки.

Гарна Дизина постать ловко затягнена у нового з блискучими сосяшниками мундура. Широкі шаравари, пошиті на звір козацьких, своїми рострубамися вабляче були заткнуті за блискучі халявки джигунастих чоботів...

— Боже, який гарненький!... — тремтяче і не зводячи свого погляда з Дизі лепече Галинка.

Тут разом Петро, взявши вовчком, і разом же намагаючись, щоб було захоплююче-жалісно, заспівав десь із другого покою:

Найдеш собі дівчиноньку
З карими очима!...

— Б-р-р... — здригнулась панночка і злякано притулилась до господині.

Вовчком же та ще й в поперек Марянка й собі підхопила:

„Та не знайдеш тої правди,
Що була між нами!...“

Засоромлений співзвук притих.

— Голубе, почули-б, як гарно про мене думає полковник! — учуваючи себе героєм скрикнув Дизя, стискаючись із господарем.

— От і добре, — каже той, — як себе од разу покажете начальству, так воно про вас і думати-ме цілу вашу службу.

— А од вас оце зараз прямо поїду на бал до дідича Качковського.

Учувши слова „бал“ і „Качковський“, Галинка ніжно схилила свою голову на Марянчине плече.

— На цього баля й мене запрошувано, та Петро Павлович не пускає, — тяжко зітхнувши промовила панночка.

— Господи, ніколи в житю так не хотілось потанцювати, як сьогодні!...

І Галинка мимоволі жере Дизю очима і скинула огидливий погляд у той бік, де був її наречений.

— Добродієви Гладунови недоладно бути у мундурі, хай би був краще зодяг ся в тужурку, — тихенько звернулась Галинка до господині.

— Сьогодні таке велике свято, що в тужурці з'являться межи люди не форма, — повчаючи сказав Дизя.

Панночка несподівано вірвалась з місця, взяла з стіни рушник, похапцем вібрала на столі брудні склянки, нагатила їх у вазку... Тут же забулась, що думала робити, кинула рушник, побігла до дітей, звідти до Марянки, до неї лащить ся... То вже, регочучись, цілує господаря...

Врешті вона опинилась у спальні і там розревлась.

— Може вам, голубонько, мати не дозволяє йти замуж? — допевняєть ся господиня.

— Мама кажуть, щоб я не йшла за такого, який не має диплома...

— Серденько, як ви самі почуваете, що Петро вам не пара, то чому-ж ви не одмовитесь?

— Ой, безщасна я... хай стану я коло грача-картяра — він програє... Сама сяду пограти у дурня — мене обдурють... До вас прийшла — нелад принесла...

VIII.

Над вечер Дия поїхав до Качковського балювати; остатня громада, щоб розвіятись, пішла до театру.

Зараз кінець дії. Заслона спустилась. Перерив у виставі... Електрика раптом освітила театр. Кожне з присутніх повертає свою голову па всі боки, одні очима ловляють вродливих, другі вишукують знайомих, треті висовують голови, щоб уміснє себе показати, а ще иньші сновигають знічевя.

Гриць пішов блукати то фойє, за ним наваживсь іти й Петро.

— Ти що-ж, кидаєш наречену, щоб прогавити її? — засичав Микола на брата.

— Уже й покурити не можна!... — огризнув ся той, проте лишив ся в льожі, яку зараз займала родина Туркевичів.

У цій же льожі Галинка поруч із Марянкою сиділа коло перенчатка, її було видно з усякого місця театру.

Біла, блискуча єдвабна сукня, на цьому блискучому сьвітлі, чаруюче одсьвічувала відкриту голу шию цієї красуні, яка очевидно ще сама собі не знала цїни... Цеє найбільше вабило на неї з усього театру силу людських очий.

Між иньшими на Туркевичівську льожу з партеру задивив ся верткий, чорнявий офіцер.

Микола вищилив йому зуби. Офіцер із низу радо замотав головою і мерщій пішов до виходу. Це був штабс-капітан Іван Ковтуновський, відомий ласун до жіноцтва.

Микола постеріг те, що Ковтуновський наміривсь прийти в їхню льожу і через те мерщій сам полетів тому па зустріч.

— Бачу, бачу, серденько, куди стріляєш, та вже спізнив ся, панночка, твоя стара знайома, що зараз у нашій льожі, віддасть ся за мого братаху... Не мішай їм, голубе, — спиняє Микола Ковтуновського.

— Добре, не мішати-му... Я тільки йно поздоровкаюсь із твоєю дружиною; не мішай і мені, адже з пею я перше за тебе знайомий.

— Добре, добре, — кисло згоджуєть ся Микола, і сам він у нервовій пропасниці і не одступає од приятеля.

У льожі Ковтуновський ввічливо повитав ся з панєю Туркевичкою, мовчки простягнув руку Петрови, обвів його глузлигим поглядом і на бік, ніби нехотя, про себе всміхнув ся.

Галинка зачервонїлась.

Штабс-капітан подає руку, щоб витатись із нею.

Миколі стало моторошно, його руки тремтіли, щоб цього приятеля випхати звідси в потилицю, бо кожному ж очевидяче те, як їхня панночка, порівнявши цього джиґуна з Петром, що мовчки винувато стояв у кутку льожі, ще більше ненавиділа свого нареченого і душею як найдалі тікала од нього, забувши навіть про Гриця, вже горнулась до Ковтуновського.

А цей давно постеріг усе, що думають ці люди, невгаваючи силе :

— Що це за театр, який це театр?... От у нас у Плоскому була трупа... — Тут Ковтуновський наміривсь сісти на вільне крісло в льожі.

— Он до тебе якась пані головою мотає з нижньої льожі! — збрехав Микола.

— Говори, говори...

— І яка сила в нього цього знайомого жіноцтва, та все гарненькі!...

— Кажи, кажи... — одбиваєть ся штабс-капітан і сів у крісло.

— Глянь, тебе кличуть!... — сказав Микола і потай що сили ущипнув приятеля за руку.

— Де?... — скрикнув той і мов опарений вискочив із льожі.

Ковтуновський уже знову в партері і звідти невпинно стріляє на Галинку.

Все це Миколу страшно гнівило і коли він постереґав, що якийсь кавалер намагавсь ткнути свого носа до їхньої льожі, то він кожному з них байдужо казав :

— Нічого, брат, не буде, там уже пізно, засватана!...

Кавалер хоч і одходив, а й собі заздрісно стріляв на Туркевичівську льожу.

Ця сила витріщених на Галинку парубоцьких очий все більше електризувала цю панночку.

Петро насупившись, усе ж таки стояв і не знаходив у своєму мізку жадного такого слова, щоб його можна було зараз сказати до річи.

— Та чом же ти не забалакаєш до неї?... — з тиха засичав Микола на брата.

— Більш говорити-му, вона забере собі у тямки те, що я мов в неї од разу закохавсь... Жіноцька душа мені більше ніж кому відома, — меньше балакай, більше лишити-ме... 

- Гляди-ж, щоб не каявсь !...
 — Не каяти-мусь, бо й так уже моя...
 І Петро мерщій чкурнув із ложі.

IX.

Південь другого дня Різдвяних свят.

Після ранішньої топки у хатах густий дим повис над містом, до низу його не пускає сірувата густа пара, що з великих морозів так міцно укутує землю...

Людині, що тепло одягнена, приємно гуляти у такий час.

Зараз, вбігаючи до Туркевичів у хату, Галипка мала палаючі щоки, а це, в купі з чорненьким пушком на її верхній губі, підбивало на те, щоб ущипнути цю панночку.

Не розбираючись із футра, Галинка підбігла до Миколи і лаєскаючись, промовила :

— Серденько, поцілуйте мене...

Той навмисне ніби кисло поцілував її.

Тоді Галинка підбігла до Гриця, поздоровкалась із ним і вже щось нишком шепче Ярнці, яка й собі на той час прийшла, щоб подивити ся на засватаних ; і тут же панночка заметушилась :

— Бувайте здорові, піду !... Це я так, па хвилинку заскочила !...

Її не пустили.

Далі, розібравшись, Галинка не встигла вернутись до покоїв, як зачула, що хтось вештаєть ся в сїнях, побігла туди і чути ся, як уже вона когось там стискає !...

За кілька хвилин разом із Галинкою до покоїв увійшла маленька, сухорлявенька пані з великою кучмою чорного волося на голові ; здавалось, те волося повинно було переважити цю маленьку головку... Це була молоденька вдовиця, пані Одарка, добра знайома добродійства Туркевичів, яка мало не що дня бувала тут, і де-б не з'являлась, то завжди носила у себе при боку силу ключів, а в руці тримала нлісового лантушка, свого нерозлучного друзюку, у якому на похваті лежала хустка, гаманець і якесь шитво.

Вся громада обступила вдовицю, розпитуєть ся в неї про її якесь горе. Заспокоюють. Петра тільки тут і нема, він десь у далекім покою, то сам собі блукає, то раптом підбіжить до дитячого гурту, недоладно бавить ся з маленятками...

— Чого це ти, брате, насовивсь? — раптом звернув ся Гриць до Миколи.

— Навпаки, зараз я ладен до танців, бо сам ненавиджу поважність... Найповажніші люди — такими бувають тільки на людях, на самоті-ж кожному буває приємно побрикатися... Не люблю йти за всіма і ось тобі, бач!...

Тут Микола схопивсь у боки, почав підскакувати на одній нозі.

— Так то воно, брате, так, а все-ж твій танець указує на те, що в твою душу чорт макогоном гатить.

— Голубе, ти закоханий, за тим не постерегаєш моїх радощів, — відбиваєть ся Микола.

— У кого-ж то я закохав ся?

— У ту, що єдина тут на ціле місто така, що так гарно вміє грати на скрипці, — моргнув господарь на паню Одарку.

— Навіжений, цю особу я так мало знаю.. — пробубонів ровгніваний Гриць.

Микола, не слухаючи його, біжить на зустріч до вдовиці і цілуючи її ручки, приказує:

— Не можу не поцілувати цих пальчиків, коли вони так мило, так ваблюче плачуть по струнах...

— Та нате, нате, цілуйте!... — кричить гостя і наставила свої обидві руки до цілунків мужчинам, а сама щасливо регочеть ся.

— Бо з під цих пальчиків впливає така музика, яка Кавертає людські душі до найкращих у світі поривань!... — Весело вибіг Петро до гурту і, вмісне не бачучи нареченої, скрикнув і теж кілька разів перецілював удовиці ручки.

На цей Петрів вибрик мало хто звернув уваги. А тут досадно, його душу тягне, щоб забалакати до молоді, щоб і не багато, а сказати їй єдине таке якесь слівце, щоб ним од разу одбити її од усіх парубків у світі, а привабити до себе!...

І Петро, щоб його замітили, поставив велике крісло на серед горниці, сів на нього і закинув голову на перенчатко, а ноги витягнув далеко в перед, при цьому умісне одкопирив нижню губу.

На нього все-ж таки ніхто не дивить ся. Страждаючи, Петро мізкує:

— Коли-ж що тут скажеш?!... Про Монасана чи що забалакати... адже вона любить цього письменника?... Хоч ні, про музику було-б краще, про це тепер більше до речі...

— Я особливе люблю як грають на скрипці „Віють вітри, віють буйні“, — ні до кого особливе не звертаючись, філософічно каже він.

Його не чують, тай годі!..

Петрови все-ж таки образливо, бо досі-ж бувало так, що всі міщаночки регочуть із кожного його навіть нікчемного слова, а тут па найкращі його речі жадної уваги...

Окремий гурток із Марянки, Одарки, Ярини та Грицька веде спільну розмову.

А Микола ніжно, ніжно промовляє до Галинки:

— Відна, сердешна дитина, замучилась...

Галинка ожила, вона зчавила Миколину голову, палко поцілувала його, приказуючи:

— Люблю вас за вашу щирість... Без вас тут було-б тяжко сидіти!..

Це всіх під'южило. Кожне й собі поривалось поцілувати господаря за його щирість; а далі всім стало так весело, що всі почали крутити ся.

Розпалений Петро скочив у гурт, і перекрикуючи всіх, випалив:

„Ой заграйте, музики,
В мене циці великі!“

Крутанина вся спинилась, усі зареготались. Галинка втекла до другого покою.

Од разу Петро не міг дати собі ради, з чого то такий сьміх? Прислухаєть ся до гурту. Розшолопавши-ж, у чому річ, він побіг за Галинкою і задихаючись промовив до неї:

— З нас двох не пара!..

Я... Я... не казала...

— А я бачу, і за тим візьміть ваше слово собі!..

— Спасибі... — не памятаючи себе пролепетала панночка.

Зоставивши Галинку самою Петро мерщій зачинив ся в кабінеті і засмучений звалив ся там на каналу...

Галинка, не відаючи що їй робити, побігла до Миколи, поцілувала його, а далі утекла до спальні і там розревля ся.

— Голубко, що з вами? — ніжно питає в неї Марянка, що й собі вбігла до спальні.

— Вибачте мені...

— У чому-ж?...

— Мені сором — я одмовила Петру Павловичу.

— Знайде собі десь кращу, — весело каже господар, визи-
раючи з дверей. Про те чомусь і його самого щось стискає за
горло...

Далі, щоб усе-ж таки бути веселим, Микола вибіг до гурту
і разом провіршував:

— Братуха мій перше служив у шевцях.

Йому це набридло.
Він сам цю посаду покинув...
Зробивсь урядовцем —
У панпу влюбивсь,
З пею побратись хотів —
Його безсоромне прогнали!..

Удовиця, не постерегаючи, про що власне тут іде річ, заре-
готалась.

Марянка гнівними очима мельнула на Микому. Той присів.

Микола тим часом нервово метушив ся по покоях, він ніяк
не міг уявити собі того, щоб це сватання, над яким він таку
силу поклав своєї праці, так легко могло розклеїтись. — Хоч як,
а я все-ж таки висватаю її за Петра! — твердо рішив про себе
господар і впять бігає, придумує, як би до цього взятись.

Всі це замітили, усім стало прикро. За кілька хвилин сум
розійшов ся. Один по одному увесь гурток зібрав ся до горниці
і вийшло так, що Гриць із Миколою змістились на канапі, а иньші
по хаті ходять, а декотрі по стільцях сидять.

— Пане Миколо, а правда, я дуже сильна? — забалакує
Галинка до господаря і поруч із ним примостилась на канапі, по
другий бік од Грицька, разом же не зводить із цього свого палкого
погляду.

— Еж, ви незвичайно міцні... я не міг розняти ваш кулак, —
одказує Микола.

— Пане Грицю, чуєте, добродій Микола не міг розняти мій
кулак!

Пусте — од разу розніму, тільки ваша рука боліти-ме.

— А нуте, нуте, розніміть!...

І Галинка простягає свій кулак до Гриця, а цей не бачить
цього, бо на ту хвилину зацікавивсь спільною розмовою з иньшими
балакачами.

Галинка вже була повісила носа, і тут же разом переіна-
чилась:

— Глядіть, глядіть, який у мене товстий палець, він припух, аж синій!...

— За те що він припух, ладен поцілувати його, а посинів від чорнила, що мов у школярки облипло круг вашого пальця, — повчаюче каже господар.

— Дивіть ся, чисті!... — кришку зачервонівшись, кричить Галинка.

— Помийте, поцілую...

Панночка метнулась мити руки і визираючи з другого покою ніби до Миколи, погляд її здивав ся з Грицьковими очима. Залицяючись, вона гукає :

— Я то помию, а ви глядіть же, поцілуйте... А хоч і ні, то мені байдуже ваші цілунки... Я не люблю, щоб муштини цілували мене в руки... Чого доброго, пані Марянка приревнує...

— Я маю свою радість, — озивається господариня вказуючи очима на Кондуренка.

— Адже правда, Грицю, ви на мене молитесь!...

— А звичайно, звичайно, — каже той засоромившись.

І в ту-ж мить Микола схопив Грицька за руку і поволік його до свого кабінету і дрожаще промовив :

— Галинка піднесла Петрови гарбуза, бо вона закохалась у тебе!...

— Відчепись із нею!... — перелякано одскочив Грицько.

— Але-ж правду тобі кажу!

— Ти божевільний!

— Хай і так, коли-ж вона в тебе закохалась!... Бач, ти огрядний, високий, блискучого в тебе багато, а Петро — він тілом може й здоровіший за тебе, та з верху котеня проти тебе...

— Та-ж я женитись не можу...

— І я вже сказав їй, що ти гниляк...

— Ну, це то вже даремне.

— Тай Марянка казала їй теж саме, а вона все-ж таки закохалась у тебе.

— Як то, і пані Марянка знає про мою слабкість?

— А що-ж тут негарного?

— А Петро-ж знає про Галинчине закохання в мене?

— Хоч і не знає, та бачить, ну мовчить, а я теж мовчати-му.

— І чорт мене сюди приніс...

— Ти приїхав сюди за тим, щоб виявити те, що Галинка, не кохаючись із Петром, могла побратись з ним.

— Виходить — людину од гречки спас?...

— Може й так.

— То хай же вона йде на чиїсь інші руки, а я боюсь, щоб часом вона й мені не вклеїла рогів, бо в мене властиво на таку особу і палкості не стане...

— То ось же тобі за це, друже!...

І Микола по ширості поцілував Гриця.

Той заспокоївсь.

X.

Подали сьвітло. Скрізь гомін.

Галинка дістала хустку і оголосила:

— Панове, хто хоче гіпнотизуватись, тому завяжем очі.

— Я! — вихопилась Ярина.

Їй завязали очі.

— А хто-ж присипляти-ме?

Усі мовчать.

— Пане Грицько, а ви часом не вмієте присипляти? — звернулася Галинка до Кондуренка.

— Я бував на таких сеансах, то бачив, що як тільки хочуть когось приспати, то треба, щоб на нього всі присутні дивились і разом же чогось небудь одного ждали. Субект може ні про що не думати, а присутні не мають права зробити у своїй думці жадного звороту.

Тут Гриць правою рукою взяв Ярину за ліву руку, а своєю лівою за її шию.

Присутні загадали, щоб стара панна стала перед канапою на вколішки і поцілувала з неї вугол.

Кожне думало так, як на цей раз йому здавалось треба було думати.

Ярина міцно трималась.

— Не піддаєть ся, бо не вірить у це! — оголосив знесилений Гриць.

— Пане Грицю, серденько, от мене, мене приспійте! — вихопилась Галинка. — Я піду до суміжного покою, а ви тут щось придумайте, що я повинна зробити.

Узяли Грицькового золотого з діамантом перстня, царський дарунок за варту в двірці.

Ця „предесьть“ була відома Галинці.

Перстня поклали Петрови в кишеню.

Галинка мусіла одшукати.

Її закликали, завязали очі.

Гриць і Галинку взяв також, як перше брав Ярину.

Усі нервово напружились. Кожному здавалось, що він думає тільки про перстня, про те всякий думав щось иньше своє, а про що, одно другому не сказало-б.

А тим часом Грицькові жили поналивались, а його темні горючі очі впились у Галинчине тімя...

Панночка злегенька дигає в перед... Ось її щось не пускає... здержалась... Кришку назад инеть ся!... Пересилилась, дійшла до вугла, де стояв Петро, намірилась простягнути свою руку і раптом огидливо повернулась і одскочила далеко у другий бік!

Там уже Галинка наблизилась до великого круглого стола, почула його перед собою, постояла трошки, а далі, наче застигла на місці і тут же зомліла, наважилась упасти...

Її підтримали.

XI.

Третього дня съвят громада змовилась іти на офіцерський бал, через те Галинка схопившись раненько побігла до дому, щоб до балу відбути ялинку у своєму пенсіоні.

У той день Туркевичі саме обідали, як із сіний почув ся голос Ковтуновського.

— А ось і ротний з'явив ся!... — кричить він.

— Невже твоя черга на роту? — здивував ся Микола.

— На законнім основанію... Оце телеграму одержав!...

„Позавчора набридав, іще лізе сьогодні... Пропало сватання!“ — зажурился господар.

— Невже телеграму одержав?

— По нових правилах тепер кілька чоловіка плевненських героїв призвели у нашому полку на підполковника, от і понав, а то-б закис!...

„Гриць поїде у свій полк, а цей якийсь час тут іще ирештаєть ся — упадати-ме за Галинкою“.

— А як там у вашому Плоскому? — питає господиня гостя.

— Там тільки в болото буває „плоско“, — одказує Іван.

— Там у Плоскому гарненькі офіцери, — каже пані Одарка.

— Наш гарнізон найкращий, у нас на полкові балї по сімсот рублів ураз тратить ся.

— На одному з цих балїв одна офіцерша приревнувала свого чоловіка до другої, та сама бац у гістерію! — каже вдовиця.

— Яка може бути гістерія у жінки?... — загарячив ся Ковтуновський. — При мені теж товаришова жінка бацнула в гістерію, а я на неї вибухнув відро води з льодом — ожила!... Тепер, не бійсь, при мені більш не паде!...

— А де та позавчорашня панна, ну та, та, пам'ятаєш?... — раптом переіменив гість свою мову.

— Неодмінно одібе! — злякав ся Микола.

— Пішла до дому... — одказав він приятелеви.

Тепер уже Миколину голову свердлила невпинно думка тільки про те, який би такий ганч знайти і в Івана, щоб і цей не міг присвататись до Галинки.

А новий ротій тим часом розпинаєть ся про те, що як не кажи, а чоловіки краще за жінок!

Микола навмисне сперечаєть ся з ним, бо все-ж таки жінка краще за чоловіка!

Свою думку господар підтверджував прикладами з власного життя і все так підширав свою гадку, щоб забити гостеви баки, щоб не дати тому балакати.

Ковтуновський не витримав, перебив господаря і закричав:

— Толстовець, толстовець, досить!... Розумію тебе!... Недавно оце я й в Києві бачив таких двох субектів, як оце ти, але я їх од разу зрозумів і теж як і тебе осадив!... О, вони в мене не писнули!... Тай в запалї я вмію здержувати вашого брата!...

— Отак ми завжди з Миколою, — раптом звернувся Ковтуновський до громади, — сперечаємось, сперечаємось, а щоб посваритись, то ніколи.

— Який жаль, який жаль, що нема Галинки, от де була-б її розкіш!... — уже в дев'яте шепоче Марянка на вухо Миколі.

— Чом ти не женив ся? — спитав ся господар гостя.

— Думаю та боюсь, бо кінець моїй волі буде у крутанні з жіноцтвом! Тепер тільки офіцерських жінок не зачіпаю, щоб не сором було товаришам у вічі дивитись, а то до кожної пристану!

— Не вінчаючись насміється з Галинки!... — страждав в думці Микола.

— І кумедне-ж це жіноцтво: одна свого чоловіка ревнує до кожної иньшої жінки, а сама такою лялькою бігає до мене! Друга? за цю Бог гріха попустить, жертвую собою, бо має старого чоловіка.

— І не набридне вам таке життя? — докірливо спиталась папі Одарка.

— Ні, труба, кінець — оженься і сам ні на крок із дому, а її теж не пушу...

— Справді, треба якось инакше починати жити... Особливе, знаєте, сором стає тоді, як згадаєш „Крейцерову сонату“ Толстого. І що то за розум, що то за гений з цього письменника!

— Як він не крутить, а всі його думки про Галинку! — мучить ся Микола. — Побачивши її, він од разу посватається...

— Ти, звичайно, — звернувся господар до Івана, — як сватати-меш ся, то яко порядна людина, скажеш нареченій, що ти на ліве око нічого не бачиш, і що правим теж не добачаєш...

— А ти-ж про це звідки дізнав ся? — заметушив ся приятель, бо з своєю слабістю він од усього миру ховав ся.

— А хіба-ж це яка погана слабість, чи що, що про неї не можна говорити?

— А як же, нареченій я неодмінно скажу про свою слабість, — схаменув ся Іван, — це-ж не є щось заразного... чи так я кажу?

— А вже-ж, а вже-ж...

XII.

Ялинка у пенсіоні давно вже скінчилась, а Галя, убравшись на бал, другу годину сидить мов на шпильках, мучилась, страждала чеканням.

О пів десятої години, zostавивши Петра дома глядіти за дітьми, Туркевичі з Грицьком та Іваном постукались до Галинки.

Панночка зараз мов ошпарена вилетіла з хати на двір, наче вмисне нікого з мушкетерів тут не бачучи, нервово схопила Марянку під руку, потягла ту вперед за собою, поспішаючись на бал.

А вже на балі між офіцерами іде розмова:

— Чия це така струнчаста панночка? — спитав ся у Дизі поручник Яценко, відомий офіцерський танцюриста.

— Майже що моя братова... — погордо висунувсь Микола з-за пліч балакачів.

Далі Туркевич не зробив іще й двох кроків, як до нього підбіг полковий діріжер і промовив:

— Панна Галинка сьогодні надзвичайно інтересна — красуня тай годі!

— Гарна дівка, бо засватана!...

— За кого?

— Наша...

Деріжер уже трошки чув про Миколиного родича, одійшов собі, а Туркевич гордий тим, що ця Галинка, цариця сьогоднішнього балю, усе-ж таки буде їхня!... — поважно виступав по клубі.

Галинка-ж умліваючи крутить ся з Грицьком у віденському вальці. Далі вже не отстаючи і не зводячи очий з свого кавалера, вона гуляє з ним під руку по клубних покаях, що зараз так гарно тут убрані, де на всіх вікнах такі розкішні мережки... Скрізь така сила канделябрів, ярко блискучих хрусталів та жовтогорячих електричних вогнів! А там, на високих хорах, невпинно ревуть музики, що в купі з силою гарноспіяючих перфум іще більше ваблють людей до кохання...

Микола не витримує, зачарований він підходить до Галі, і здержуючись ніжно лепече до неї:

— Сьогодні ви щастя моє!...

— А я рада, я дуже щаслива тим, що ви на мене не гнівні і через те зараз я хочу з вами танцювати до загину!...

І Галинка, збираючись до нового танцю, ніжно схилила голову на Миколине плече.

В цю хвилину музики почали стихуватись, а врешті їхні звуки і зовсім замерли...

— Мазура!... — властно скрикнув Микола.

Музикам нема діла, що не деріжер скомандував, що ще до цього танцю не прийшла черга, вони нервово, задириливо вдарили мазура.

І Микола з Галинкою мов застояні баскі коні іскраво залітали по великих покаях.

За ними вся громада наелектризувалась, усі мов божевільні гасали, крутились.

— Од щастя я навіть не знаходжу собі місця!... — по бучних турах, задихаючись говорить Галинка Миколі і разом же не зводить свого пронижуючого погляду з Гриця, що поруч із ними йшов у парі з Марянкою.

Остатні Галинчині слова забили дух Миколі; тепер він побачив те, чого й досі не постерегав у собі; його душу тягло до цієї красуні, йому жадалось її пестити, голубити, плакати... І хоч це було на людях, йому не стало сили, щоб здержати себе!

Спняїлий Микола лепече

— Ваше щастя — моє щастя!...

Галинка душею вчуваючи для себе щось недоброго у цій справі, здригнувшись, промовила:

— Дайте мені волю, я тільки крихітку хочу пожити!...

В цю хвилину вона задумалась, зітхнула і пробубопіла:

— Ні, я всім несу нещастя...

— Де ви, там щастя кожного муштини!... — не розбираючи панноччиних думок дріжаче промовив Микола. І разом же, наче пробудившись від важкого сну, він геть прогнав від себе свої грішні думки, великодушно сказав: — Дитино моя, ідїть, веселїть ся, танцюйте.

„Не теряйте дни златие —
Ихъ не много въ жизни сей!...“

XIII.

Іван, прийшовши на бал, влип до Марянки і мало що відступав ся од неї. Он і зараз сидять вони собі окремо і він підюджує її:

— У мене велика сила палкості, а ви — риба. Хочете, я вам це доведу?...

— Не потребуєте доводити дурницї, — спиняє його Марянка.

— Позавтрому в театрі дають виставу, ходїмо з вами.

— Треба буде спитатись чоловіка, чи не піде й він.

— Велике щастє ваш чоловік, паче ви прилипи до нього...

Нема Миколки — є Йванко!

— Гей, Іване, йди-ж, привитай ся з Галинкою!... Чого губу дмеш, бери панну у танок!... — зачарований гукає Микола до приятеля.

— Еж натрапив на дурня; їй і без мене весело, хай танцює, вона мені не цікава!...

— Ремствує! — подумав Микола.

— А все-ж таки скажи по щирости, як тобі до вподоби панна Галя? — спитавсь він у друзяки.

— Сьогодні вона мені зовсім не подобаєть ся.

— Поїде Гриць — Іван прилипне... — усе-ж таки гнітить думка Миколу.

Од разу за вроду, за жвавість, за дотепність до танців кавалери з бійкою хапались до Галі; як же Грицько надовго затанцювавсь із якоюсь пиншою панночкою, Галинка зовсім розкисла. Тепер уже як тільки комусь із кавалерів доводилось побути з нею у кадрилі хоч трошки на самоті, то жаден з них не міг од неї добитись ні слова, вона насупляно мовчала і з боку виходило так, наче ця панночка чомусь дуже гнївна на свого сучасного кавалера, за тим вони один по одному хутко од неї порозбігались.

Ковтуновський зарані сам собі пішов із клюбу.

Микола збираючись до дому, спитавсь у Галинки :

— А ви в нас, чи дома почувати-мете?

Марянка штовхнула чоловіка.

— У бальовому строю ранком незручно до дому вертатись... — наче роздумує панна.

— Ну, то ми проводимо вас зараз до вашого дому... — підтримала Марянка.

Від клюбу до пенсіону було недалечко. Галинка йшла під руку з Грицьком і наближаючись до своєї хати, панночка усім тілом нервово здригнулась.

— Як неприємно дзвонити тут.. Сторож почує, йому треба вставати, гримати-ме, начальниці скаже...

— Я через те штовхнула тебе, — пояснює Марянка Миколі, — що Галинка, бач, уся аж пашить до Грицька, коли-ж це залипання ні до чого.

— А от мені шкода її, щоб не розплакалась, — каже Микола.

— Неодмінно плакати-ме, бо відчуває, що завтра Гриць буде звідси далеко... Але то нічого, хай виплачеть ся, на серці полегшає...

Біля пенсіону Галинка нервово смикнула за дзвінок, а гул із нього уїдливо залунав по великих покоях.

— Ненько, начальниця вчує!... Хоч би де втекти звідси!

Присутні мовчать.

— Б-р-р... як противно мешкати у цьому ненсіоні!...

Двері рипнули. з них висунулась скуйовджена біла борода. Галинка тїню чкурнула за двері.

XIV.

По балю, ще як усі спали, Микола схопившись сїв у ліжку, обома руками зчавив свою голову і пробубонїв:

— Господи, яку велику силу вражїнь попереживали ми! Наче послабли!

— Що ти там мимриш? — звернулась до нього жінка.

— Кажу, що всі ми наче почадїли за нї три днї.

— З цїм своїм сватанням ти зовсїм здурїв, бо не відав, собі чи братови сватав?

— Що ти верзеш?

— Я кажу те, про що ти думаєш.

— А я, навпаки, думаю про те, як воно все це хитро вийде: Гриць поїде, Петра не буде, а Іван до Галї присватаєть ся... Тільки-ж певне, він їй за свої очі нічого не скаже...

— Тепер усяке клоччя у твою голову лізе... Нічого не розуміючи у людських справах, ти дуже наперед забігаєш! — гримнула жінка.

— І зовсїм же нї, — байдуже огризнув ся Микола.

— Коли так, то ти певен і в тому, що Йван із Галинкою просити-муть тебе й за батька?

— Пошти що так... Та ще я думаю про те, як ловко Йван прикидаєть ся: „Вона, каже, менї не цікава“; а про себе инакше думає: „Хай по, гадає, Кондуренко поїде, Галинка буде моя!“

— А до всього цього ось тобі додаток, — перебила жінка. — Тобї, бач, усе очевидяче, ти тільки свого носа й не бачиш. Для якоїсь иньшої жінки може-б мій додаток і приємний був, коли-ж менї добре відомо, до чого то ріжне грання очима веде у цьому життю для замужної жінки: твій щирий приятель Іван, що раз у, як здигає мене, стріляє по менї очима, а це менї дуже противно! Раз я ненароком виговорилаь йому, що тебе дома не буде, а він це собі на користь залїчив ти пішов у калавур, а він припер ся та од разу цмок мене в руку, цмок у друге. Бачу, ти дома, не цілує, а тут не одгониш! Що далі було-б, не знаю, бо зараз Галинка прийшла, почав одводити очі, став до неї залицятись.

— Оце то приятель... Я-ж йому!... — задрїжав Микола. —

А цікаво справді було-б — адже тепер він уже певен у мені — лашку поклав, а тут у саму патетичну хвилину так приємно заці-
дять по ялиці!...

— Ет, усі ви чоловіки однакі, на пас як на скотів дивитесь.

— А вже-ж так, бо ми ваші раби, ви що захочете, те з нас зробіте! Я-ж його нагодую лящами!... — лютує Микола.

— Всі ви мерзота!... Тьху!... — огидливо сплюнула жінка.

XV.

Четвертого дня Різдвяних свят Петро з Грицьком улашту-
вувались виїздити. Їхня подорож була по одній дорозі.

— Як би я когось зрадила, то вже ногою більше не ступи-
ла-б у ту хату, а у вашої любові Галипки салдацька совість: не
маючи сорому, вона неодмінно припреть ся! — гостро сказала
Ярина.

Справді Галипка прийшла ще зарані. На неї всі старались
не звертати уваги, а її весь цей час була нервова пропасниця!...
То вона непритомною блукала по хатах, то знов наче пробуджу-
ючись підбігала до одного, до другого з присутних і від жадного
в них не знаходила собі поратунку.

— Я бачу, мені брак тут місця... — знесилена обертаєть ся
вона до Ярини.

— І сама не відаю, що мене сюди принесло?

Старій панні жадного діла до чужої душі — вона уперто
мовчить.

Господар дивить ся на все це і хоч там десь далеко у нього
в серединці й радісно кришку, бо очевидяче, як ця панночка вже
тільки аж тепер касть ся за те, що не віддала ся за Петра, і ра-
вом же якийсь великий жаль обгорнув мягку Миколину душу; йому
сором ставало!

Його щось підбивало, щоб підбігти, обняти Галинку, попро-
сити у неї вибачення за всю цю бучу, яку сам він збив. Тільки-ж
якась погана людська затримка не пустила його на це...

Марянци теж було не по собі, і їй хотілось плакати, але й
вона здержувалась.

У протязі цілого дня жадне не прибрало розмови до речі,
усі наче справді почаділи!

— Як ми раді, що ви прийшли!... — одноголосно скрикнула
громада, побачивши паню Одарку, що зараз тут з'явилась.

— Я така безщасна, мене так вимучили мої сусіди, що мусіла до вас тікати!... — дістаючи хустку з свого лантушка знесилено промовила удовиця.

— Які-ж це такі сусіди вас мучили? — допевняєть ся господарина.

— Не питайте, бо мені дуже хочеть ся плакати... Хочу заспокоїтись... Дайте скляночку пива...

— Хто не, той од разу повеселішає, а там — розплачеть ся, — каже Микола.

— А я хочу одну хвилинку побути веселою, а що буде далі, не хочу думати.

Тут удовиця потай торкнула Миколу за лікоть і сама пішла до кабінету. Микола за нею.

— У чому річ? — питає той здивовано.

— Оце тільки що випровадила од себе Ковтуновського; запрошує жити з ним на віру, це раз, а друге, мені так хочеть ся поцілувати вас і щоб цього жадна душа не бачила... Мені без вас тяжко!...

І з паниних великих очий закапали сльози.

Умліваючи пані Одарка довго висіла у Миколи на шиї...

XVI.

Петра з Грицьком до двірця поїхали проводити Марянка, Ярина й Одарка.

Микола був дома.

Галинка сумна, ображена, знесилена в дому Туркевичів сама собі попленталась до своєї господи, бо всі наче змовились умісне не запрошувати її їхати з усіма до двірця. Прийшовши-ж до дому вона мерщій зачинилась у своїому покою. Скинувши оком навколо почувала себе самотною в цілому світі. Ось погляд її спинив ся на лиці Пресвятої Матери, що висів у кутку, упала перед ним на коліна, щоб помолитись. А слова молитви сходили з уст. Тоді, не знаходячи собі місця, панночка поклала голову на ліжко і тяжко заридала...

Вже пізної доби Марянка повернулась до дому і була дуже веселою.

— Серце, Миколко, страждай, муч ся!... Яка ніч, яке щастя! Як нам було весело, як ми всі реготались! На двірці кожен заздрячив, задивлялись на нас. Петро в жарт закохав ся в Одарку,

я в Гриця, а він усе допевняв ся, чи лагідно ми з тобою живемо? Чи я щаслива? Не просто питав ся, а все обміжками підходив до цього. Думав, що я скаргити-мусь на своє безголовя, ну, а він би мене за це пожалував...

— І цей заслаб!... — з просоння буркнув Микола.

— А щоб і Яринці сказати щось приємного, Гриць умовив ся з нею, що як вона віддаючи в рост ті свої два тисячі, що їх зараз у себе має, збере власних п'ять тисяч, то він вийде в одставку, побереть ся з нею і тоді вони заживуть у своєму Білазирі.

— Прощаючись, я спиталась у Гриця: А може, кажу, від вас Галинці вклонити ся?

— На що я маю їй кланятись, як ви тут є, — одказав Гриць.

Він це може й в жарт сказав, а мені од разу стало чомусь неприємо. Я, бач, дуріла, а він може цього не зрозумів... Шкода те, що ти тут сам сидів...

— А то-б що?

— Постерегаю, він погано про мене думав.

— Чад, тай годі!... — каже Микола.

— Матінко моя! — злякалась жінка, — це в тебе та сама подушка, на котрій спав Гриць!.. Мерщій викинь її, на тобі другу, а то ще заслабнеш!...

М. Житомир, 17/III, 1903 р.

